

D GESE

Bõn-saagdsā yaa bõe?

Yaa bõn-vull buud fāa sēn n be tēn-gāongā zugu, tī d tõe n welg-b wa:

8^{ti}
10

milyō
zugu laafi
yēda yōorē

Bõn-vull milyō ka tēka

sēn n tar fugr manesem toy-toya :

- Rūmsi
- Gūudu
- Bõn-vull
- Sēn n paood hal wusgo

Wēnd-yir we-vit sēn pid ne

yel-soalem wusgo :

- Fō-fōogo
- Tāense
- Kūtise
- We-raoogo

Nin-saalbā fāa lagema
taab n yaa bõn-vull kōbg
buk a yembre !

Tuumd ning sēn n maand bõn-vull wā suk vullmā zīisi pugē.

Sōngda vumā zāab la a yidgri.

Nao-kēnā wal soy wusg n be wala fugrā, gōobā, wōrbā, tekrā,...
n pukd vi-kāng pugē, sēn n yōgen zems-n-taar pugē, la sēn n yōod
kāseng n ka toēe n bilgi.

Sēn na yil ti weogā kaoose,
rēndame ti d ges zā-tirgā yelle

D sān tiis-a, zu-loeeg ning sēn be yaa ti būmba fāa yalsdame.
Rēnd ka weogā koglg bal ye, yaa ti tuum nins fāa sēn n maand
a pugē wā tõe n kell n ya vēenega !

D WUM VÕORE

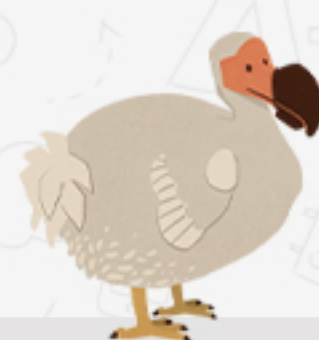

Bõn-vull wā sēn n yōgen sōama n ka tar zu-loeegā sōngda tōnd ti d paam wa :

- Pems-vūdsdga
- Ko-ytlgemde
- Tēn-gānd sēn tar noosem

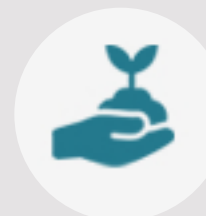
Tōnd fāa vullmā loee ne būmb ning zamaanā sēn n tar laafi wā sēn n kōt tōndā.

Bõn-vull buk menengo, wala
zī-vitgā toeeng tōnd waa ne
zu-loe-kāseng bõn-vull wā yōgeneg
pugē.

1
Bõn-vull
soka
8
bāmb
n be zu-loees
pugē

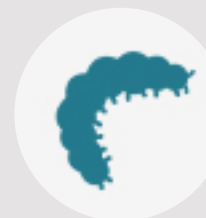
Ti tōnd tuumā yaool n tiisd vi-bāan kāng n paasdē.

Tēn-gāongā
arzek
la a laogā yīisg
weengē

Yamda
rāag la

sēn talld n
wate
Bõn-vull yāmbds

Rēgdā tuumā

Koob
tuum-beda

Ninsaalā meng a yembr tõe
n yu a

6 n soaba
sāamd kāseng

D TUME

N bāng d tuumā

Sēn na yil n da menes weogā tōnd sēn n mi-a wā ye !

Tōnd tõe n toma moasā n tek yel-manesem rubā, zāmsgā, tagsgā,
koeg-koeg bala, vumā weengē.

N lagem taab n tūme, wala d yembre

Yel-manesem buud tõe sēn n tõe n duk
sōor yaa wusgo :

Bala
9%

Iman-kodā a b lebgd n talld n duk n
tume

dūni wā pugē

- N yals tl-keerā
- N bas zīmā yōgb wusgā, soom-saarā wusgā
- N tall tuum-teed nins sēn n ka wat ne pems-zēnemā
 - N boog nemdā wābre
- N manes teed nins sēn wā bl kaoame wā.
- N lob sagdā tāmpuure wā.
- Jeter les déchets à la poubelle

La būmb a
taab n paase !

Bāng weogā sōama
yaa pipi nao-yakemd
ti tōog n nong-a la
kogl-a.

D GESE

Tõnd dūni pūg , a yaalemā pis-yopoe koabg pūg pūur yaa mogr ne ko-kāsems n pida.

240 000

Yaa koomē bōn-vuli tõnd sēn n mi

la bāng-mitbā wilgame ti koabg pūgē pūure, piigā fāa yaa koomē dūmsi, ti yembrā yaa bāas-biis sēn pid ko-kāsengā.

Bōn-vuli toy-toya :

- Liuuli
- BalēEn dāmba
- Zīm
- Kūil-tūtse
- Kūil-sūya
- Kūil-pigli
- Bōn-vuli yōm-yōme

Yaa ko-kāsengā n yaa dūni wā sū-yāaga.

Ko-kāsemsā ne koomē bōn-vuli wā tara yōod sēn n kēed ne dūni wā vum pūgē, bala a kōta pems-vuusdgā yiib tāab pūur pūgē, la a reegd pems-zēnemā sēn n be sebgā pūgē, yembr naas pūur pūgē.

Koom dūni wā kōta tõnd :

- Pems-vuusdgā
- Tūmde
- Bōn-dtse
- Kūirā bugum
- Sēoog yōgeneg soya
- Zīg sēn n zems zāng tõnd nen-yubsg la d tlgre

D WUM VÕORE

La tõnd tūmā yaool n sāamda koom bōn-vuli wā

Koomē laogā
ne a arzekā yēeb
ti loog nugu

Tēn-wingre

Ko-kāsemsā
rēngengo

Bōn-vuli
Bōn-vuli yāmbds sēn wate

7 yopoe soaba Tēn-ma

Yuum ka-teka sēn n loogā, b sēn n lobd sagdā la man-dāmbā tigsā wosg Pasifīk ko-kāsengā pūgē, n zēk n zam wa tānga, n gūubg zīg yalem sēn n ta kilo-metr kaare milyō a yembr la po-soka

Sān n yaa ne ONU wā, tõnd sēn n k ngd taoor n lobd man-dāmbā ko-kāsemsā pus , ka la yuum tus a yi la a pis-nu wā, mogrā n pida ne sagd n yūd zīm l

Tõnd sēn ka boog d sēn n dit mogrā zīmā, n yaool n ket n lobd sagd a pūgē sēn n dēgemd-a, wakat bilf sēn n paase, būmb ka na n leb n zīnd sēn n tōe n yōk ye, la d na n dugda man-dāmbā pūgē.

D TUME

D tek tõnd vilmā nao-kēndre

ti bōe a wata ne z-loees mogrā la ko-kāsemsā zutu.

Rē, yaa bōe yel-manesem sēn n paodame la de tōe maane, sān na yil n kogl koomē bōn-vuli wā ?

N lagem taab n tūme,
wala d yembre

Yel-manesem buud tōe sēn n tōe n dik
sōor yaa wusgo :

B sēn n lob sagd nins mogrā noor biisrē wā, rikda wakat wok n yaool sāam zamaanā pūgē !

5 yūuma
450 yūuma
1000 yūuma

- N maneg n kōog kūil-kogsā
- N yōgd zīmā wakat fāa
- N tek tõnd rllbā yel-manesem
- N yāk bōn-biis s n n ya sōama
- N boog man-dāmbā tūmā
- N maneg sagdā n lebs n teke

Tõnd sagdā ka rebd baa ni !

Ti kogl ko-kāsemā,
yaa ti tõnd dūni wā
sēn n ya neerā !

D GESE

Bug-zōosā, a yellā paka maam !

Ninsaalb tuumā

Yiisda bug-zōos
(pems-zēnem ne metanne)

- Sor-zug kēna
- Meebo
- Tl-keere
- KUDRa tuumā
- Guulgo
- Lsk.

Bug-zōosā fōogda wīntoogā
pānga, n teka t'a lebg
tuulem sēn n tigs wa
sawadog n gūbg tēngā.

Yaa yell sēn n ka ninsaal nug
tuumd ye.

A sān n ka be, waoodā na n yu kāseng
tōnd dūni wā pugē; La tōnd sēn n
dēgemd zīīgā hal yuum ka tekā zēnda a
walemā ti tēn-gāongā tuulemā paasd zīīg
fāa.

Sān n ka pems-kāngā kogrā
yīnga,

-18°C

D WUM VŌORE

Tēn-wingrā wata

ne zu-loees weoogā vi-bāan wēengē.

- Mogrā koom zāndlem zēkdame
- Ko-kāsemsā koomā lebgda zēnem
- Bōn-vlllll wā tara zu-loeese
- Bōn-saagds wŭsg fāa kiidame

Mogrā koomā zāndlemā zēkrā
yaa pipi zu-loeega.

Koomā zāndlmā zēkr na n kēnga taoor n
paasdē; ka la yuum tus a yi la koabgā,
ko-kāsemsā koom tōe n zēk n taa sāntimetr
pis-yoobe, la sān n yaa ne yel-kengdbā,
zēkrā tōe n kolga metr a tāabo.

1
neb piig
suk
10
zu-loees
koomā zāndlemā paasg
wēengē

Ninsaalbā me segda zu-loees nins a sēn wat ne wā.

Sa-ko-beda

Bug-rund
we-bed pusē

Tēn-koure

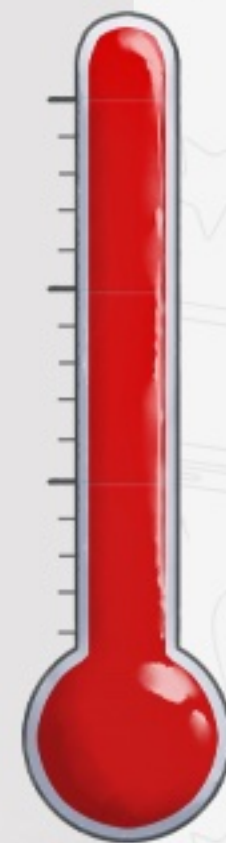
Seb-kāsemse

Tuulg sēn
n paasd wusgo

Zu-loees rub
tigsg wēengē

D TUME

Tōnd tōeeme n boog sāoongā.

A bee nebā fāa zugu, kom-bus la kom-bōonegā zutu, ti b paam
yel-manesem sōme sēn n tōe n tek tōnd tuumā sēn n komsd zamaanā
ne tōnd dūni wā, la d boog masīn dāmbā bug-zōosā yīisgu.

Tōnd ned fāa tōe n
maana būmbu!

Karembiisi, roagdba, karemsaamb
dāmba, tuum-noy, koadba,
tēng-zāadba...

Rūmsā rēgdā lebgda birg
faag-faaga, pusē,

60%

la tōnd tampuyā

- N talld bōn-zombds sēn n ka
yīisd bug-zōos wŭsg ye
- N dlt tōnd bōn-koadlā biisi
- N daad teed nins sēn n kaoosd
wŭsgā
- N lebg n tekd d sagdā t'a tall yōodo
- N boog tōnd koomā, KUDRa wā sāoongo, lsk.

Āndūni wā sull kāseng ning sēn n
boond tl ONU wā tigs-kāseng sēn n
kēed ne wakatā (sēoogā) wēengē.

Sān n yaa ne wakatā
toeengā, manesem
fāa tara
yōodo!

Yuumd fāa, a tigsda tēnsā ne
taaba, sēn na yil n gāneg yāab
toy-toy sēn n kēed ne
pems-zēnemā yīisg boogre: N tum
ne taab sōama sēn na yil n fāag d

D GESE

Tõnd sēn n yiisd būmb ningā pāng
paasdame n ka tūud soy ye

Tuum-teedo (laogo)

- Rllbo
- Meebo
- KUUra
- Nug-n-bāense
- Lsk

Te-kāensā maanego,
b tall n tuume, a yiisda
rēgd ne pems-zēnem
wusgo.

Tõnd sēn n slld zamaanā yaa bān nins
tõnd sēn n basd tēn-gāongā wā zugā.

Sēn n na yil n tōog n maan geela, yaa mamsg la d dīkd
ne teed nins sēn n sōngd tõnd d vumā pugē wā (tõnd
sēn n dita, tõnd sēn n tar n kēnda, tõnd sēn n daad
būmb ninga...), zīig yalem ning sēn n segd ne
tuu-te-kāens maanego, n leb n paas zīigā yalem la
wakat ning sēn n segd n dīk n menes rēgd ning sēn n yit
a pugē wā.

“Raar ning tēn-gāongā sēn
na n pid n puugi”.

Yuumd fāa pugē, yaa kiid a yopoe bal
la nimbuiidā sat būmb nins fāa
tēn-gāongā sēn n bul n kō yuumdā
pugē wā.

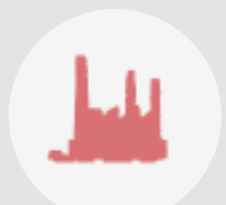
D WUM VÕORE

Tum n yiis yōod wusg sēn n ylld tēn-gāongā
pānga, wata ne bōne, n leb n paas rotā lullse.

Yaa bōn-kāng n yaa sabaab pipi n kit ti bōn-vuli wā menemdē: rūmsā ne
tusā ka leb n tar zīis noosem ining b sēn n segd n paam n tōog n vumde,
la b wom biis bi fug ye. B ka leb n tōe n zoe n kēng zīis a taab sēn n tar
lohorom ye, yaa kūum bal n pugde.

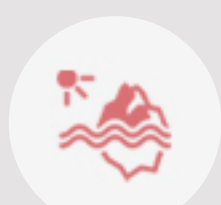

Ninsaalbā tuumā tekda ween-vlūūngā.

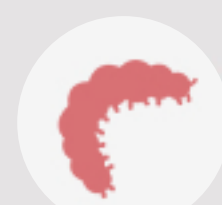

Pemsemā

koomā ne tēn-gāongā
sāoongo...

Tēn-wūngre

**Bōn-yāmbds a
taab sēn n wate**

Tõnd yaa
neb sōor
sēn n ylld

7

milyaar
n be dūni wā
zugu

Nimbuiidā sēn n be dūni wā zugā
sān n paasdē, bōn-datsā
me paasdame.

B baooda bōn-vuli wusg sēn n
tar yōodo, rēn kitame ti b

satame n dēbda

nebā sēn n yōgd-b n ditē wā,
bi b tall-b n baood titā
yīnga.menacés.

D TUME

Tõnd sōorā lebgda wusg n
paasd dūni wā zugu.

Rēndame ti ned fāa boog tuum ning a sēn maand ti komsd
weoogā, sēn na yil ti bōn-vuli wā tōe n paam lohorom.

D sing tuum rūndā

Yel-manesem buud tōe sēn n tōe n dīk
sōor yaa wusgo :

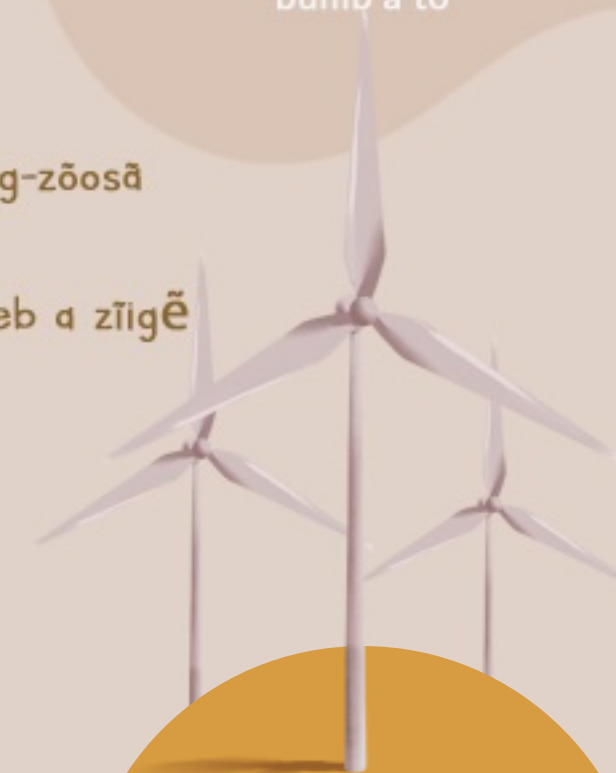

Laog-kēndgā yāab yaa sēn na yil
n boog teedā sāoongo. Rē-yīnga,
tõnd tōe n yāka teed sēn :

- Sēn n yūud kuorā wusgo
- Sēn n tōe n lebg n tall n tome
- Sēn n tōe n manege
- Sēn n tōe n maneg ti lebg
būmb a to

- N bāng d neng rllbā wEEngē
- N zab ne bōn-yāmbdsā
- N tall tuum-teed nins sēn n ka yiisd bug-zōosā
- N sagl la wubi
- N lebs n maneg gaolen-tēngā tl weoogā leb a zīigē
- N leb n vūūg weoogā

Yaa tags-sōng bii?
N leb n maneg n dems
zīisā n tōk taaba.

D naag taab n
sing ti lebg n todem
weoogā !

D GESE

Tõnd vilmä loee ne weoogä:

Weoogä kōta
tõnd:

- Koom
- Pemsēm
- Rūbo
- Teed sēn n tōe n maan ro-gāase, la fut n yelge..
- Tūls sēn n tūlsde
- Lsk

Tõnd bōn-datsā sēn n
yud fāa wā loee ne
dūni zug vūmā
(wīntoogā la koomā sēn yit
lab kēed to-to, tūlsā
belem, rūmsi, lsk.)

Sēn n
yud neb
2 milyaar
a yūbu

Ti neb milyō kobs-tā la pis-nu wā sēn n be
Afrik ka tōe n paam ko-yuligim d b zagsē ye

Gōob we-kāseng wal rūms guulg zīgē tōe n sōnga tōnd
d zab ne bāase, n sōng tōnd ti d paam laaft faag-faaga,
a leb n yūisda yaamsā ne sū-sāamsā.

Ti paam weer n gōod weoogā pugē
paasda tōnd yīngā keglem, ne d
yamā yidgri.

Weoogā yaa arzēg-kāseng
tūbsgā wēēngē.

Kodem-tēns wusg ket n tallda Aartemiisi
tus n tūbsd weoogā bāaga.

D WUM VÕORE

Yaa tilae ti d paam weoog sēn n tar koglg sōama,
tõnd fāa laaft wā yīnga.

Būmb wusg yaa sabaab n klī tī bāasā fugdē
la b longd faag-faaga.

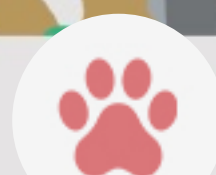
Ro-gāas
wāabo

Tēn-wīngre

Makr ne rūng ning sēn n wat ne
dēngā bāaga.

A yita Aazi wīndg sēn n yitē nug-goabga, la a puka
Afrik soolem yūm tusr la kobs-wae la pis-wae
yūmde. A sāeegame sēn tūnug ne tūlsā tolb dūni
wā pugē wā wala bāmbu wā, n leb n paas pīnu kodā.

Bōn-vūli
menengo

Guulgā pāng
sēn n paasā

Gaolen-tēngē
vūmā

Tolb soy
no-tūudsi

Korona viriisā wilga ninsaalbā gōobā
sēn n klīd tī bāag bil piuug dūni wā
pugē ne tuulem.

Ween-vūvūgā,
gāong sēn n tar yōodo

Sēn n sōngd ti d gil bāas kēere

- Zu-loeesā boogdame
- Toolemā boogr ne laaft paoong tao-tao
- Sēn n ya sōama ne yīngā, sēn n ya sōama ne zugā

D TUME

Rē-yīnga, yaa bōe la tōnd
tōe n maan n tōog n tek
yelā?

D slng tūum
rūndā !

Yel-manesem buud tōe sēn n tōe n dik
sōor yaa wusgo :

Zāms-y n bāng-y yōod ning
weoogā sēn n kōte
Sagl-y neb nins sēn
n gūbg yāmbā

- Nemd bilf tōnd la-lemsā posē
- Tēn-gaŌn-koods sēn n paam koglgō
 - D yllg d rltlā
- Gaolen-tēns sēn tar tllse
 - Sāoongā boogre
- Maan-y zēed zīg kaorengā zīgē
- Sel-y tlls sēn n tūlsde
 - Kok-y pemsēm !

Rik zāmsg ning yāmb sēn n
paam seb-kāngā pugē sēn n
kēed ne weoogā yell n pui ne
y zo-rāmba, y zakā rāmba, y
yagsā...

Ned fāa sān n dik nao-kēnd
sōngo, yaa tōnd zamaanā
fāa n na n teke, ne tōnd laaft
wā me

Taaba woto, tii
bé yé ké

D GESE

Tuum-te-paalā sōngdame
tl d vllmā lebg faaga.

Zamaan sēn n tekde:

- Kibay kūuni ne ěntĕgnetā
- KUDRā bugum tUDmā
- Rot me n gūbgi
- Kēna
- Laog-kēndga

Tuum-te-paal n kōt tōnd yel-tum :

Yaa nasaarā tuum-te-paal sēn
n boond ti "teknoloji vĕert"
wala "Gōirend Tĕk" ne
āngilimdu. A sōngda tōnd ti d
boog tōnd tuum nins sēn n
komsd dūni wā.

GIEC

Tuum-mitb sull sēn n yiisd tēn-wungrā
tuum-komsg seb kibaya, n lebg n paas dūni wā sēn n gāe to-to.

Sān n yaa ne bāmba, tōnd segd n toma tao-tao sēn na
yil n tōog n wa ne tekr nins sēn n segdā: n kogl weoogā,
n boog bug-zōosā yiisgu, n tek n rubā ne d tuumā
manesem... Koĕeg-koĕega, n tek tōnd vumā fāa
nao-kēndre !

Rĕ-yīnga, d tōe yeelame ti
nasaarā tuum-te-paalā
waoong kūsda weoogā
koglg bii ?

Nasaarā tUDm-te-paalā teka zamaan ning tōnd
sēn n vll a pUGĕ wā.

Moasā, tōnd sēn n tōe n paam tuum-te-paal kāensā wā, a yaa wakat ti d
ges n maneg ti b zems sēn n na yil n kogl dūni wā.

D WUM VŌORE

Nasaara tuum-te-paala: yel-tum !

D toeem d kuura wā tuum soya !

Ko-so-bed a nu:

- Koom
- Sebgo
- Wintoogo
- Pōosgo
- Tĕn-gāong walem

Tl d kĕne: d maan wa sēn n zemse !

Yaa sid ti zomb lor n kēn yaa faaga, la d
gūus ne bug-zōosā sēn n dĕgemd
pemsemā ! Rĕndame ti d zāms ti bas
kuura bugum nins sēn n yilimd tōnd masīn
dāmbā rūndā wā...

Zu-noogo, tuum-te-paalā wilgdame la a na n wilga na-yakem
sōama sēn n tōe n dlk tao-tao !

Naag taab n dlk
lor a yembr n tog sore

Loĕemb sēn n
kēnd ne kuura

Yug seg-taab rāmba

Tēr sēn n kēnd
ne kuura

Hipeĕrlup

Sulg sēn n kēnd ne kuura

N maneg d tuumā maanego,
la d lebgd n tekd bōn-kudā n yuda

Gaolen-tēng sēn tar bāngre (ti b boond ne
āngilimd ti esmaart sītī), yaa gaolen-tēng sēn dīkd
tuum-te-paalā wala nug-n-bāensā n talld n
manegd n yōgend b vumā nao-kēndr fāa.

D TUME

Tōnd fāa sān n kō
d menga, d tōe n taame !

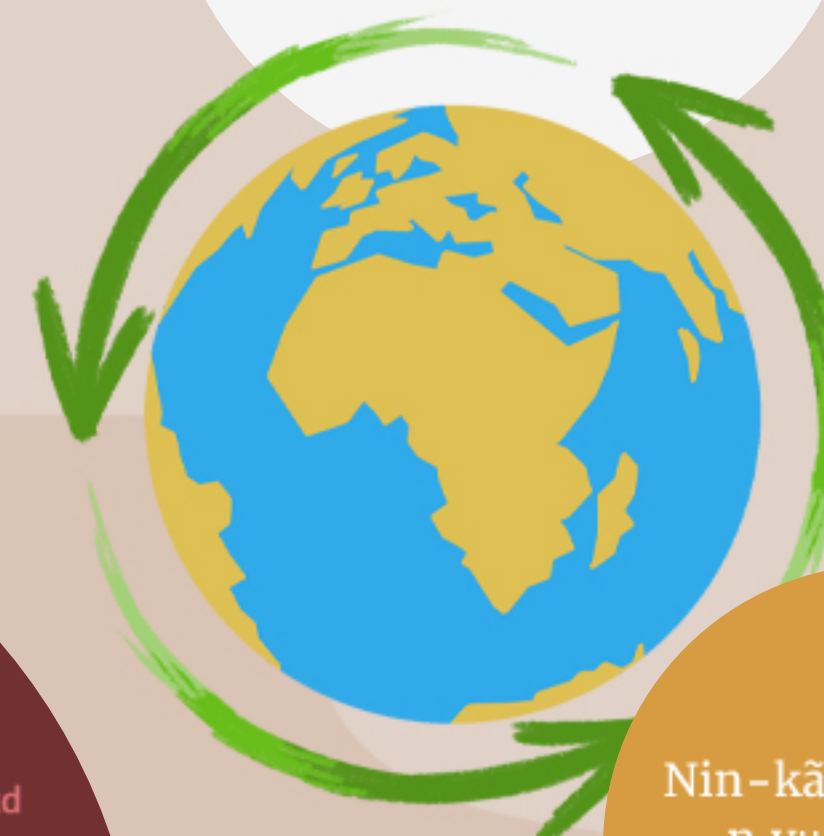
D naag taab n ges so-tūuds n kēng taoore, a bee ne yāmb ti y kēng
taoor n sōs ne y zo-rāmbā wala y karen-doogā bōn-kāens zutu.

D lebg n wa
yĕbgrā zllgĕ :

- Nong-y nao wā kēn bl kut-weef zombgo
- Ra-y teoog ned sēn n zoe n zā
- Maan-y gūusg ne wUDdā pUsĕ ningrā
- Zāms-y tl tall ěntĕgnetā n tUDm
wa sēn n segde.

Tōk-y meng ne
nug-n-bāngā soaka:

- Kĕes-y meng sōasg sulā pūs sēn n be ěntĕgnetā pUGĕ.
- Tuum-y n yiis yāmb kibayā kūun so-bugsi
- Wilg-y tl yāmb tōe n waa ne yam-paala

Tuumd sēn n tar
beoog-neere:

Sān n yaa ne yel-solemd sēn
n be bāng-minimā sēn n kēngd
taoorā weengĕ wā, yaa ti ned n be
zīg ninga, n baood yel-tum
tōnd zu-loeesā yīnga.

Nin-kāng soab tōe
n yu YĀMBA !